

Något om statsmän, författare, skaldar, librettister och kompositörer kring sekelskiftet 1700 – 1800 samt deras förhållande till vin

Ett antal skärmytslingar utspelade sig år 1775 mellan i huvudsak brittiska kolonister i östra Nordamerika och det brittiska imperiets representanter i området. Detta ledde fram till att tretton delstater i östra Nordamerika den 4 juli 1776 proklamerade sin självständighet från Storbritannien. Denna självständighetsförklaring utarbetades av åtta »founding fathers« varav Thomas Jefferson var »primus inter pares«. Staten kom att heta USA.

Denna dag skålades det inte i champagne utan i vin från Madeira. Alltsedan 1600-talet bunkrades det vin på fat från ön Madeira inför seglatsen över Atlanten till nuvarande östra och södra USA; från den gamla världen till den nya. Visserligen hade portugiser och, framför allt, spanjorer redan på 1500-talet tagit med sig sticklingar från europeiska vinstockar på seglatserna över Atlanten men då i huvudsak till mellan- och Sydamerika. Från 1700-talets mitt fick vinet från Madeira den karaktär det har idag. I ett visst skede av jäsningsprocessen tillfördes en given mängd ren över 90 procentig alkohol. Därigenom avslutades processen, druvornas sötma fanns kvar och präglade vinet och alkoholhalten blev ca 20 procent. Det man upptäckte med tiden var att kvaliteten på vinet blev bättre när det kom fram till södra USA än det var när det lämnade Madeira. Det visade sig vara värmen i faten som förbättrade vinet och dessutom gjorde det till det mest lagringsdugliga i världen.

Av dessa historiska skäl har vinet från Madeira mycket hög status i USA och röner kolossalt stort intresse än idag. Detta tror jag också grundlade Jeffersons stora vinintresse.

Jefferson blev USA:s tredje president mellan åren 1801 och 1809, men dessförinnan avlöste han Benjamin Franklin år 1784 som landets sändebud i Paris i Frankrike. Han reste hem samma år som den franska revolutionen bröt ut år 1789. Frihets- och jämlikhetstankarna bakom revolutionen tilltalade Jefferson och han tyckte att de påminde om motsvarande i den frihetsrörelse han själv deltagit i hemma.

Som sändebud i Paris ägnade han mer tid åt vin, älskog och kultur än åt sitt offentliga uppdrag. Jefferson blev bergtagen av fransk vinkultur och franska viner, huvudsakligen från Bourgogne, Bordeaux, Hermitage och Sauternes. Han reste också i Italien och toppvinerna där från Chianti och Piemonte föll honom på läppen. Men det var framförallt Bordeaux som intresserade honom och han blev en väl sedd gäst på många av slotten. Det som till slut kom att stå honom allra närmast var Chateau Lafite i Pauillac i Médoc; det slott som sedan år 1868 heter Lafite-Rothschild efter att släkten Rothschild köpt det. Slottet är ett av de allra yppersta och klassades som Premier Cru inför världsutställningen i Paris år 1855. På de favoritflaskor från Lafite som Jefferson köpte för att ta med hem till USA lät slottet ingravera

hans namnteckning i glaset. Några av dessa vandrar fortfarande världen runt på vinauktioner till fantasipriser.

När han lämnade Frankrike lät han sända hem tusentals vinflaskor av absolut högsta klass. Utöver franska och italienska viner köpte han vin från Tokaj (nuvarande Ungern) och Madeiraviner på fat. Dessa placerades tolv år efter hemkomsten i en vinkällare i det då just färdigbyggda Vita Huset. Källaren rymde ca 20 000 flaskor och var således välfylld när hans presidentperiod började år 1801. Utöver benämningen »founding father« kom han också att kallas »first father of wine«. Han var en mycket väl ansedd statsman och stilenligt avled han faktiskt på USA:s nationaldag den 4 juli 1826.

Vinkällaren i Vita Huset är numera mindre i storlek och antalet flaskor färre. Den lär dessutom numera enbart rymma amerikanska viner. Som kuriosum kan nämnas att Jefferson även var bokälskare men på grund av dålig ekonomi tvingades han sälja sin boksamling. Denna kom att utgöra grunden till kongressens bibliotek i Washington. Detta »nationalbibliotek« torde för övrigt vara världens största.

Napoleon föddes år 1769 i Ajaccio på Korsika med det korsikanska namnet Napolione Buonaparte. Fram till året innan han föddes tillhörde ön republiken Genua men såldes till Frankrike. Han föddes således som fransman och förfranskade så småningom sitt namn till Napoleon Bonaparte. På ön talade man vid den tiden korsikanska, liksom idag, vilket närmast är att likna vid en italiensk dialekt. Han flyttade till det franska fastlandet så småningom för militär utbildning. Han var ingen mönsterelev och föga språkbegåvad. Han lärde sig aldrig att tala riktigt vacker och helt korrekt franska, men gjorde trots det militär karriär i Frankrike under revolutionsåren. Förmodligen sympatiserade han med de revolutionära tankarna och idéerna men inte den inriktning revolutionen fick, för vi vet att han med stort intresse läste både Rousseau och Montesquieu samt sannolikt även Voltaire. Alla tre var ju samtida.

En annan mycket duglig militär som Napoleon lärde känna både under utbildning och i fält var Jean Baptiste Bernadotte, vilken ju sedermera utsågs till kronprins och därefter konung i Sverige. Napoleons första stora, men övergående kärlek, var Désirée Clary, som senare äktades av Bernadotte, vilket ledde till att hon blev drottning av Sverige.

År 1798 utsågs Bernadotte till Frankrikes ambassadör i Wien. Efter fyra månader kallades han hem, men under denna korta tid i Wien lärde han bland andra känna Ludwig van Beethoven. Denne föddes år 1770 i Bonn vid floden Rhen, men flyttade som blott sjuåring till Wien för att studera för Wolfgang Amadeus Mozart. Innan studierna hann börja blev Beethovens mor allvarligt sjuk, vilket gjorde att han brådstörtat tvingades resa hem. Efter moderns bortgång återvände Beethoven till Wien år 1792. Året innan hade Mozart avlidit, varför han denna gång blev Joseph Haydns elev. Beethoven var aldrig gift och heller inte Bernadotte under tiden i Wien. Såväl lunch som middag intogs på värdshus och ibland

tillsammans. Då diskuterades ofta den franska revolutionen, vilken båda i huvudsak sympatiserade med. Vin dracks med stor glädje.

Som uppvuxen vid floden Rhen var det inte förvånande att Beethoven skulle komma att föredra tyska Rieslingviner från sin hemtrakt medan Bernadotte talade sig varm för de franska, vilka han dock inte lyckats utröna. Den förre beundrade Napoleon så mycket att han ville tillägna Napoleon sin tredje symfoni. Dock ändrade sig Beethoven när Napoleon lät utropa sig själv till kejsare år 1804. Symfonin kom då istället att kallas Eroica.

När Beethovens levnadsslut närmade sig lät han beställa en låda vin från Rudesheimer Berg, som ligger utmed Rhen. Berget ovanför den mycket anrika vinbyn Rudesheim anses av många vara växtplats för de allra bästa Rieslingvinerna i hela Tyskland. Redan de gamla romarna hade för övrigt upptäckt detta fantastiska läge för vinodling ca 2 000 år tidigare. Vinleveransen till Beethoven blev försenad och nådde fram först omkring den 22 mars 1827. Han var då sängliggande dygnet runt och hade endast några få dagar kvar i livet. Enligt flera av varandra oberoende källor lär han, när vinet bars fram till hans säng, ha yttrat »schade, schade, es ist zu spät«.

Nämnas bör att man redan i mer än 1 000 år tillmätt kvalitetsvin livsförlängande egenskaper. Mest känt för detta är det vin som kommer från Tokaj (dagens Ungern). Det görs på druvan Furmint, som i detta fall inte pressas utan långsamt får avge sina dyrbara droppar enbart genom sin egen tyngd. Vinet heter Tokaj Aszu Essencia. Kejsare, kungar och adel har, när den utmätta levnadstiden närmat sig, sänt efter detta vin. Den franske »Solkungen« Ludvig den XIV benämnde vinet i början på 1700-talet som »Ett vin för kungar« och kungen bland viner«.

Bernadotte vände hem till Frankrike från Wien i april år 1798 för att delta i Napoleons olika fälttåg. Rikligt med Champagne ingick alltid i trossen under dessa fälttåg. Bruket att officerare till häst inte skulle behöva kliva av för att dricka sin dagliga champagne skapade traditionen att sabrera. Flaskan öppnades sittandes till häst genom att sabeln med kraft fick glida utmed flaskan från botten så att den slog av halsringen och därmed korken och grimman. Det är oklart om denna tradition skapades av fransmän eller, möjligen, av ryska kosacker. Efter ett fältslag lär Napoleon ha yttrat »Jag dricker champagne för att fira segerns sötma och för att söka tröst i nederlagets stund«. Sanningshalten i detta är dock omtvistad.

Champagne är ett barn av 1600-talets sista decennier. Alltsedan 1700-talet har ryska tsarer varit stora köpare av champagne. Den klassiska champagnen Cristal från Louis Roederer skapades när tsar Alexander II beställde champagne år 1876. Han hade utsatts för två mordförsök med pistolåren 1866 och 1867, men klarade sig båda gångerna med nöd och näppe. Men han kände sig därför ständigt hotad till livet och var bland annat rädd för att bli förgiftad. Därför gjordes en specialbeställning av årgångschampagne i ljust genomskinligt glas för att lättare kunna se att det inte fanns något i flaskan som inte borde finnas där.

År 1879 besköts han på Vinterpalatsets trappa i Sankt Petersburg men klarade sig. Senare samma år lades dynamit på järnvägsrälsen, men den detonerade under en vagn där tsaren inte satt. Året därefter 1880 sprängdes matsalen i Vinterpalatset just innan tsaren skulle äta middag där. Den 13 mars år 1881, slutligen, färdades tsaren i en hästdragen skottsäker vagn, som han fått i gåva av Napoleon III. Färden gick samma sträcka som alla söndagar. Tre sammansvurna stod på olika ställen utmed färdvägen redo för att kasta sprängmedel mot vagnen. Den förste siktade mot tsarens vagn men sprängmedlet detonerade för tidigt. Den andre träffade däremot vagnen och tsaren skadades mycket svårt. I ilfart kördes han hem till Vinterpalatset. Där hann tsaren få nattvarden och även den sista smörjelsen innan han avled.

Svensken Alfred Nobel hade femton år tidigare uppfunnit dynamiten, det vill säga konsten att tämja och styra det instabila nitroglycerinet för att göra det praktiskt användbart vid sprängning.

Numera kan vi även i Sverige köpa Cristal från Roederer, det näst äldsta ännu verksamma privatägda Champagnehuset, grundat år 1776. Mig veterligen är detta den enda champagne som av historiska skäl ännu idag produceras i ljust genomskinligt glas. Namnet Cristal är symptomatiskt.

Napoleon gjorde en statskupp år 1799 och införde ett system med tre konsulter att leda landet, varav Napoleon var en. Några år senare övertog han den yttersta makten i egenskap av förste konsul, för att år 1804 låta sig krönas till kejsare. Han valde detta eftersom ordet kung var alltför besudlat och alluderade på den makt som den franska revolutionen just hade lyckats avskaffa.

I mitten av år 1806 bildades Rhenförbundet efter initiativ av Napoleon, bestående av sexton tyska småstater ledda av riksfurstar. Napoleon blev förbundets »protecteur»; en garant för dettas säkerhet. Genom trycket upplöstes det Tysk-Romerska riket. Detta fick Preussen att förklara krig mot Frankrike, vilket Napoleon hade anat och var beredd på. De två makterna möttes i två bataljer utanför Jena och Auerstedt (halvannan mil norr om Jena). Napoleons seger var förkrossande och städerna Jena och Weimar (i närheten) ockuperades och plundrades.

I Weimar bodde Johann Wolfgang Goethe, sedan år 1775. Hans förstlingsverk på prosa var »Die Leiden des jungen Werthers«, som skrevs året innan han flyttade till Weimar. Boken blev en omedelbar succé i hela Europa och översattes till de flesta språken, så även till svenska, »Den unge werthers lidanden«, redan år 1783. Goethe adlades år 1782 och fick därmed lägga till ordet von före efternamnet Goethe. Han avskydde junkrarna i Preussen som ständigt marscherande obildade militarister. Trots att Napoleon skövlade hans stad såg Goethe på honom som företrädare för ett land med kultur, elegans och förfining och som en värdig efterföljare till det stora romerska imperiet. Det franska språket hade hög status

generellt, inte minst eftersom det hade övertagit latinets roll som diplomatspråk. Franska hade Goethe i sin ungdom studerat vid universitetet i Strassburg. Denna stad ingick tidigare i det Tysk-Romerska riket och var därför tysktalande under Goethes tid (nu Strasbourg i Frankrike).

Den 2 oktober år 1808 organiserade Napoleon en kongress och tillika ett politiskt toppmöte i grannstaden Erfurt. Napoleon ville visa omvärlden något av »la grandeur de la France«, fransk kultur av högsta klass genom att bjuda in favoritskådespelaren Francois-Joseph Talma, den välkände aktören från den franska revolutionen. Napoleon såg också till att teaterföreställningar genomfördes med inbjudna skådespelare från självaste Comédie – Francaise i Paris, för övrigt världens äldsta ännu levande teater. Napoleon såg till att franska kockar sändes till Erfurt för att laga fransk mat till vilken lysande franska viner var självklara. Goethe var, bland andra, inbjuden som representant för den tysktalande kultureliten. När Goethe och Napoleon möttes så var det tvenne män som beundrade varandra stort. Goethe, som var 20 år äldre än Napoleon, öppnade med att på klingande franska uttrycka sin beundran över Napoleons statsmannakonst. Napoleon återgäldade med att säga att han med stor behållning hade läst »Die Leiden des jungen Werthers« i fransk översättning hela sju gånger och att boken ingick i hans fältbibliotek.

När tonen under kvällen blev lättsammare trätade de om viner. Detta har ofta varit och är förekommande i vinproducerande länder och Goethe hävdade med emfas att Rhenviner var världens bästa vita viner. Napoleon ansåg med viss självklarhet att inget går upp mot en mogen röd Chambertin, en Grand Cru från Cote-de-Nuits i Bourgogne. Hedern räddades på båda sidor eftersom den ene valde ett vitt vin och den andre ett rött. Napoleon drack gärna champagne »i tjänsten« men helst en Chambertin till lunch eller middag privat.

Några dagar senare, den 6 oktober, träffades Napoleon och Goethe ännu en gång. Medbjuden då var Goethes sexton år äldre vän, skalden, författaren och librettisten Christoph Martin Wieland. Vad som sades vid detta tillfälle är okänt för mig men sannolikt handlade det om den förnämsta statliga franska orden, »Ordre National de la Légion d'Honneur«. Denna ännu förekommande orden, »Hederslegionen«, utdelas ur den franske presidentens hand till den som gjort sig förtjänt därav. Denna tilldelades Goethe och Wieland av Napoleon den 14 oktober 1808 i Weimar. Det intressanta är att denna orden instiftades av Napoleon själv år 1802, när han var förste konsul.

År 1815 förvisades Napoleon till den ödsligt belägna klippön S:t Helena som ligger i södra Atlanten ca 200 landmil från Sydafrika och då endast bebodd av något tusental invånare. Ön är brittisk sedan mitten av 1600-talet. Napoleon som föredragit Chambertin övergick till att dricka högklassiga röda Bordeauxviner från Médoc, sannolikt för att viner från Bourgogne inte klarade den långa sjöresan från Frankrike lika bra som viner från Bordeaux.

Närmaste fasta mark var södra Afrika, med vilket område S:t Helena hade viss kontakt sjöledes. År 1806 tog Storbritannien kontroll över Kapstaden med omnejd, vilket underlättade kontakterna. Strax söder om Kapstaden planterade den förste holländske guvernören vin år 1685. Denna gård kom att kallas Constantia och blev med tiden vida berömd för det söta vita vinet. Detta kom till Napoleons kännedom och under flera år kunde han regelbundet få njuta av dessa viner från Constantia. Napoleon avled på ön år 1821.

Det nattvardsvin som den svenska kyrkan föredragit har varierat. Men under mycket lång tid köptes Constantiavinet; faktiskt ända fram till 1980-talet, då Sverige inledde en bojkott av varor från Sydafrika.

Vin har spelat större roll genom historien än vad som vanligtvis är känt. Det har fungerat som kontaktbärare mellan såväl fiender som vänner. Det har förmedlat traditioner inom och mellan generationer. Till slut, och icke minst, har vinet varit en kulturbärare inom judendom och kristendom. Inom den senare är eller symboliserar vinet Jesu blod.

Lidingö, hösten 2020

Jan Herrlin